

ALISHER NAVOIY LIRIKASI YUZASIDAN OLIB BORILGAN TADQIQOT ISHLARI

Xalilova Nafosat Sarvarjon qizi

FarDu 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk mutafakkir va soʻz mulkingning sultoni Alisher Navoiy lirikasining oʻrganilish tarixi, navoiyshunoslikda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar hamda shoir lirik merosining badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Navoiy gʻazallarining poetikasi, tasavvufiy-falsafiy qarashlari, obrazlar tizimi va lirikaning zamonaviy talqinlari haqida fikr yuritiladi. Maqolada navoiyshunos olimlarning ilmiy qarashlari asosida Navoiy lirikasining oʻzbek adabiyotshunosligidagi oʻrni yoritib berilgan.

Abstract : This article analyzes the history of studying the lyrics of Alisher Navoi, scientific research conducted in Navoi studies, and the artistic and aesthetic features of the poet's lyrical heritage. In addition, the poetics of Navoi's ghazals, his Sufi-philosophical views, system of images, and modern interpretations of his lyrics are discussed. Based on the scholarly views of Navoi researchers, the article highlights the significance of Navoi's lyrics in Uzbek literary studies.

Аннотация: В данной статье анализируются история изучения лирики Алишера Навои, научные исследования в области навоиведения, а также художественно-эстетические особенности лирического наследия поэта. Кроме того, рассматриваются поэтика газелей Навои, его суфийско-философские взгляды, система образов и современные интерпретации лирики. На основе научных взглядов исследователей освещается место лирики Навои в узбекском литературоведении.

Kalit soʻzlar: lirika, gʻazal, navoiyshunoslik, poetika, tasavvuf, badiiy mahorat, obraz, devon, mumtoz adabiyot, adabiy meros.

Keywords: lyrics, ghazal, Navoi studies, poetics, Sufism, artistic mastery, image, divan, classical literature, literary heritage.

Ключевые слова: лирика, газель, навоиведение, поэтика, суфизм, художественное мастерство, образ, диван, классическая литература, литературное наследие.

Kirish

O‘zbek mumtoz adabiyotining eng yirik vakillaridan biri bo‘lgan Alisher Navoiy nafaqat turkiy adabiyot, balki jahon adabiy tafakkuri rivojiga ulkan hissa qo‘shgan ijodkor sifatida e‘tirof etiladi. Uning boy lirik merosi asrlar davomida sharq va g‘arb olimlari tomonidan tadqiq etilib kelinmoqda. Shoirning “Xazoyin ul-maoniy” kulliyoti tarkibiga kiruvchi g‘azal, ruboiy, qit‘a, tuyuq va boshqa janrdagi asarlari o‘zining badiiy mukammalligi, falsafiy chuqurligi hamda inson ruhiyatini nozik ifodalashi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Navoiy lirikasini o‘rganish ishlari XV asrdan boshlangan bo‘lib, dastlab tazkiralari va sharhlar orqali amalga oshirilgan. Keyinchalik bu tadqiqotlar ilmiy-adabiy yo‘nalishda rivojlanib, navoiyshunoslik fanining shakllanishiga asos bo‘ldi. Ayniqsa, XX asrda o‘zbek adabiyotshunosligida Navoiy ijodini o‘rganishga oid keng ko‘lamli ilmiy izlanishlar olib borildi. Bu jarayonda akademiklar, filolog olimlar hamda mumtoz adabiyot tadqiqotchilari tomonidan shoir lirikasining poetik xususiyatlari, til va uslub masalalari, tasavvufiy qarashlari chuqur tahlil qilindi. Bugungi kunda ham Navoiy lirikasi zamonaviy adabiyotshunoslikning muhim tadqiqot obyektlaridan biri bo‘lib qolmoqda. So‘nggi yillarda shoirning g‘azallari poetikasi, obrazlar tizimi va ma‘naviy-estetik qarashlariga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar chop etilmoqda.

Asosiyqism

Navoiy lirikasining o‘rganilish tarixi

Alisher Navoiy lirikasini o‘rganish ishlari shoir hayotlik davridayoq boshlangan. Uning zamondoshlari va shogirdlari tomonidan yozilgan tazkiralarda Navoiy she‘riyatiga yuksak baho berilgan. Xususan, Zahiriddin Muhammad Bobur “Boburnoma” asarida Navoiy ijodini ulug‘lab, uni turkiy tilda tengsiz ijodkor sifatida ta‘riflaydi. XIX–XX asrlarga kelib Navoiy merosini ilmiy asosda o‘rganish bosqichi boshlandi. Bu davrda rus sharqshunoslari va o‘zbek olimlari tomonidan shoir asarlarining qo‘lyozmalari o‘rganildi,

ilmiy matnlari tayyorlandi. Ayniqsa, akademik Oybek, Bertels, Naim Karimov kabi olimlarning tadqiqotlari navoiyshunoslik taraqqiyotida muhim o‘rin egallaydi. Navoiy lirikasining o‘rganilishida “Xazoyin ul-maoniy” devonining ilmiy nashrlari katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Shoir g‘azallaridagi tasavvufiy ramzlar, ishq falsafasi, komil inson g‘oyasi va badiiy tasvir vositalari ko‘plab ilmiy tadqiqotlarning asosiy obyektiga aylandi.

Navoiy g‘azallari poetikasining tadqiqi

Navoiy lirikasining eng muhim qismi uning g‘azallaridir. Shoir g‘azallari o‘zining yuksak badiiyligi, ohangdorligi va chuqur ma‘nodorligi bilan ajralib turadi. Tadqiqotchilar Navoiy g‘azallarida qo‘llangan tashbeh, isti‘ora, talmeh, tazod kabi badiiy san‘atlarning mukammal qo‘llanishiga alohida e‘tibor qaratadilar. So‘nggi ilmiy tadqiqotlarda Navoiy she‘riyati poetikasi keng o‘rganilib, uning nazariy asoslari tahlil qilinmoqda. Jumladan, “Alisher Navoiy she‘riyati poetikasi” nomli maqolada shoir lirikasining poetik tizimi, ilmi aruz, qofiya va badiiy tasvir vositalari ilmiy jihatdan yoritilgan. Navoiy g‘azallarida ishq mavzusi markaziy o‘rin tutadi. Biroq bu ishq faqat dunyoviy muhabbat emas, balki ilohiy va tasavvufiy mohiyatga ega. Shoir lirikasida yor obrazi ko‘pincha ilohiy haqiqat timsolida talqin qilinadi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham Navoiy g‘azallaridagi yor timsoli, sadoqat va komillik masalalari chuqur tahlil qilinmoqda.

Navoiy lirikasida tasavvufiy qarashlarning tadqiqi

Navoiy lirikasini tasavvufdan ayro holda tasavvur etib bo‘lmaydi. Shoir ijodida naqshbandiylik ta‘limoti va tasavvuf falsafasi muhim o‘rin tutadi. Tadqiqotchilar uning g‘azallarida ilohiy ishq, nafsni poklash, ruhiy kamolot kabi tushunchalarning badiiy ifodasini o‘rganadilar. Navoiy she‘riyatidagi tasavvufiy timsollar — may, soqiy, xarobot, oshiq kabi obrazlar ramziy ma‘no kasb etadi. Bu obrazlar orqali insonning ma‘naviy kamolot sari intilishi tasvirlanadi. Navoiyshunos olimlar bu ramzlarning sharq mumtoz adabiyoti bilan bog‘liqligini ilmiy asosda izohlab berganlar. Bugungi kunda ham Navoiy lirikasining tasavvufiy mohiyatini ochib berishga bag‘ishlangan tadqiqotlar davom etmoqda. Bu esa shoir merosining hali to‘liq o‘rganilmagan qirralari mavjudligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy navoiyshunoslikda lirik tadqiqotlar

Mustaqillik yillarida Navoiy merosini o'rganish yangi bosqichga ko'tarildi. Shoir asarlarining yangi nashrlari tayyorlandi, ilmiy konferensiyalar o'tkazildi va ko'plab ilmiy maqolalar e'lon qilindi. Zamonaviy tadqiqotlarda Navoiy lirikasining lingvopoetik xususiyatlari, poetik tafakkuri hamda boshqa sharq shoirlari ijodi bilan qiyosiy jihatlari o'rganilmoqda. Ayniqsa, Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur lirikasining qiyosiy tahliliga oid tadqiqotlar katta ilmiy ahamiyatga ega. Bunday izlanishlar sharq mumtoz adabiyotidagi mushtarak poetik an'analarni ochib berishga xizmat qiladi. Bugungi navoiyshunoslikda shoirning lirik merosini raqamlashtirish, qo'lyozmalarni elektron shaklda tadqiq qilish va zamonaviy metodologiyalar asosida o'rganish ishlari ham amalga oshirilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy lirikasi asrlar davomida adabiyotshunoslar diqqat markazida bo'lib kelgan bebaho ma'naviy merosdir. Shoirning g'azal va boshqa lirik janrlardagi asarlari o'zining badiiy mukammalligi, falsafiy teranligi hamda insoniy qadriyatlarni ulug'lashi bilan alohida ahamiyatga ega. Navoiyshunoslikda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shoir ijodining ko'plab qirralarini ochib bergan bo'lsa-da, uning lirik merosi hali ham yangi ilmiy izlanishlar uchun muhim manba bo'lib qolmoqda. Navoiy lirikasining poetikasi, tasavvufiy mohiyati, obrazlar tizimi va til xususiyatlarini o'rganish nafaqat o'zbek adabiyotshunosligi, balki jahon sharqshunosligi rivojida ham muhim o'rin tutadi. Shu bois shoir lirik merosini chuqur tadqiq etish kelajak avlodlarning ma'naviy-estetik tafakkurini boyitishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Alisher Navoiy. *Xazoyin ul-maoniy*. – Toshkent: Fan, 1985.

Alisher Navoiy. *Xamsa*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2006.

Mallayev N. *O'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1976.

Karimov N. *Tasavvuf va adabiyot*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.

Sirojiddinov Sh. *Navoiyshunoslik asoslari*. – Toshkent: Tamaddun, 2018.

Yo'ldoshev Q. *Sharq mumtoz adabiyoti*. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.

Hasanov N. *Navoiy ijodiyotining Turkiyada o'rganilishi*. – Toshkent: Fan, 2011.

“Alisher Navoiy lirikasi” mavzusidagi ilmiy maqola.

“Alisher Navoiy she’riyati poetikasi” ilmiy maqolasi.

“Navoiy g‘azallarida sadoqatli yor timsoli” ilmiy maqolasi.